

Czynniki zwiększające ryzyko i zapobiegające przemocy seksualnej

Factors maximizing the risk of sexual harassment and preventing it

Magdalena Turecka

Samodzielny Publiczny Szpital Kliniczny nr 1 im. Przemienienia Pańskiego
Akademii Medycznej w Poznaniu

Streszczenie

Wstęp. W niniejszym artykule przedstawiono wyniki badań empirycznych dotyczących problematyki radzenia sobie w trudnych sytuacjach związanych z doświadczeniem przemocy seksualnej. Założenia badawcze zostały oparte na podejściu salutogenetycznym. Celem badań było sprawdzenie, czy w intra- lub w interpersonalnym środowisku jednostki istnieją czynniki zmniejszające i zwiększające ryzyko narażenia się przez nią na przemoc seksualną oraz usprawniające powrót do równowagi psychofizycznej po przeżyciu takiego doświadczenia.

Materiał i metody. W celu zweryfikowania hipotez badawczych przeprowadzono anonimowe badania kwestionariuszowe. Grupę badaną tworzyło 135 kobiet, w wieku 20–55 lat.

Wyniki i wnioski. Wyniki badań empirycznych częściowo potwierdziły słuszność założeń badawczych. Okazało się bowiem, że człowiek dysponuje pewnymi cechami psychicznymi i umiejętnościami społecznymi, które pełnią funkcję buforów pozwalających traktować sytuacje kryzysowe jako wyzwania, którym można sprostać. Tymi własnościami są poczucie koherencji, kontroli oraz refleksyjność. Wysokie wartości tych zmiennych istotnie wiążą się ze wskaźnikami adaptacyjnego — związanego z niskim ryzykiem przemocy — funkcjonowania psychospołecznego. Silne poczucie koherencji pozwala na szybką ocenę sytuacji, wybór odpowiednich zasobów i efektywne działanie. Refleksyjność wspiera ten proces. Wewnętrzne poczucie kontroli ma natomiast znaczenie dla jakości wykorzystywanych w danej sytuacji zasobów i podejmowanych strategii działania. Dlatego też powyższe zmienne wspólnie mogą stanowić przeciwwagę dla dezadaptacyjności, która wiąże się z ryzykiem przemocy fizycznej i zjawiskiem wielokrotnej wiktyimizacji. Co zaskakujące, nie jest ona wyraźnie powiązana z doświadczeniami przemocy seksualnej, traktowanej jako szczególny rodzaj przemocy. Pomiędzy powyższymi zmiennymi nie odnaleziono wyraźnej zależności, dlatego też nie można potraktować dezadaptacyjności jako istotnego czynnika ryzyka tego rodzaju doświadczeń.

Słowa kluczowe: przemoc seksualna, czynniki ryzyka przemocy, poczucie koherencji, wewnętrzne poczucie kontroli, refleksyjność

Abstract

Introduction. This article presents the results of the empirical research concerning the notion of coping with difficult situations connected with the threat of sexual harassment. The assumptions of the research were based on the salutogenetic approach. The aim of the research was to establish whether the factors minimizing and maximizing the risk of being exposed to sexual harassment or facilitating the process of regaining the psychophysical balance after these experience are present both in the intra- and interpersonal environment of an entity.

Material and methods. In order to verify the research hypotheses, the anonymous questionnaire method was conducted. The research group consisted of 135 women, in the age of 20–55.

Adres do korespondencji:

mgr Magdalena Turecka
e-mail: magdatr25@poczta.onet.pl
tel. 601 692 079

Nadesłano: 20.03.2005

Przyjęto do druku: 18.07.2005

Results and conclusions. *The results of empirical research confirmed the hypotheses partially. It turned out that a human being has a group of certain psychic features and social skills at his disposal, which play the role of buffers that enable him to manage crisis situations as challenges, which can be met. These properties are: the sense of coherence (SOC), the locus of control (LOC) and mindfulness (MIND), whose high value are tightly connected with adaptability indicators — pertaining to low risk of harassment — of the subjects' functioning. The firm sense of coherence enables a person to quickly evaluate a situation, to choose adequate resources and act effectively. Mindfulness supports this process. The internal locus of control influences the quality of resources used in a given situation and the efficiency of the acting strategies. That is why these properties can together counteract the inadaptability, which is a risk factor of physical harassment and multiple victimization. What is surprising, inadaptability is not tightly connected with sexual harassment. There is not any explicit correlation between these two variables. That is why inadaptability can not be treated as an important risk factor of experiences like that.*

Key words: sexual harassment, harassment risk factors, sense of coherence, internal locus of control, mindfulness

Wstęp

W niniejszym artykule zaprezentowane zostaną wyniki badań empirycznych dotyczących problematyki radzenia sobie z sytuacjami przemocy seksualnej. Podjęcie tego tematu zainspirował rozwój badań nad uwarunkowaniami zdrowia i patologii, w których udowadnia się, że negatywne doświadczenia w życiu człowieka nie zawsze muszą wywoływać negatywne dla niego konsekwencje.

Przemoc seksualna jako zjawisko przekraczające granicę zdrowia oraz naruszające zakazy społeczne, jest niewątpliwie jednym z najtrudniejszych doświadczeń kryzysowych. Aktywność seksualna, w którą wpisana jest przemoc, pozostając poza ramami normy seksuologicznej, stanowi nie tylko patologię, ale i przyczynę licznych patologicznych następstw, ujawniających się we wszystkich sferach życia ofiary (fizycznej, psychicznej i społecznej).

Przedstawione w niniejszym artykule badania empiryczne zostały podjęte z myślą o ofiarach oraz o tych ich cechach i umiejętnościach, które mogłyby się przyczynić do zmniejszenia ryzyka doświadczania przez nie przemocy seksualnej oraz przeciwdziałać czynnikom wywołującym traumę.

Założenia badawcze zostały oparte na podejściu salutogenetycznym. Za Antonovskym przyjęto, że ofiara przemocy seksualnej, mimo traumatycznych doznań, może powrócić do równowagi w funkcjonowaniu społecznym i emocjonalnym dzięki poczuciu koherencji (SOC, *sense of coherence*), które w literaturze przedmiotu [1–5] jest opisywane jako jedno z najważniejszych ludzkich zasobów. Założono także, że silne poczucie koherencji, przejawiające się w zrozumieniu sytuacji, zaradności oraz w poczuciu sensu, może minimalizować ryzyko narażenia się na prze-

moc seksualną, ponieważ osoba, która postrzega świat jako w pełni koherentny, potrafi adekwatnie zareagować na niebezpieczeństwo. Ponadto, przyjęto, że poczucie koherencji w swoim buforowym oddziaływaniu może (powinno) być wspierane przez dwie własności o charakterze poznawczym — poczucie kontroli (LOC, *locus of control*) oraz refleksyjność (MIND, *mindfulness*).

Wobec powyższych ustaleń, do modelu badawczego wprowadzono następujące zmienne: przemoc seksualną, czynniki ryzyka przemocy seksualnej oraz zmienne buforowe — poczucie koherencji, poczucie kontroli oraz refleksyjność.

W literaturze przedmiotu przemoc seksualną ujmuje się jako jedną z form złożonego zjawiska przemocy, do którego należą również agresja fizyczna, molestowanie psychiczne oraz szantaż ekonomiczny. Wszystkie te składowe przemocy, choć różnią się ze względu na aktywność sprawcy, są przez niego wykorzystywane do jednego celu — wymuszenia pożądanych postaw lub zachowań ofiary. Znakomicie ilustruje tę zależność definicja przytoczona przez Ganley [6], według której zjawisko to określa się jako zespół atakujących, nadzorujących i kontrolujących zachowań, obejmujących przemoc fizyczną, emocjonalną i seksualną. Jest to spójna całość, ciąg zachowań o charakterze zamierzonym i instrumentalnym, których celem jest zniewolenie ofiary, wyeliminowanie jej suwerennych myśli i działań oraz podporządkowanie jej żądaniom i potrzebom sprawcy.

W podobny sposób przemoc, w tym przemoc seksualną, rozumie Pospiszyl [7], która opisuje to zjawisko jako obejmujące wszystkie nieprzypadkowe akty godzące w osobistą wolność jednostki, przyczyniające się do zadania jej fizycznej lub psychicznej szkody, wykraczające poza społeczne zasady wzajemnych

relacji. Autorka szczególnie podkreśla intencjonalność działań sprawcy, którego głównym celem jest zniewolenie ofiary, nawet za cenę zadania jej cierpienia.

Analogicznie do poprzednich autorek zjawisko przemocy ujmują Jabłońska-Chmielewska i Członkowska [8], określając je jako każde zachowanie, które poniża godność człowieka, ogranicza jego wolność, narusza podstawowe prawa i powoduje fizyczne lub psychiczne cierpienie. Autorki w swojej pracy „Przemoc w rodzinie” wskazują na wieloaspektowość zjawiska przemocy oraz na nierespektowanie prawa jednostki do wolności jako jego podstawowe cechy. Ponadto, wymieniają one pięć form przemocy, wśród których, poza przemocą fizyczną, psychiczną i seksualną, znajdują się także: bezprawne ograniczanie wolności oraz przemoc ekonomiczna, polegająca na zmniejszaniu ofierze dostępu do środków finansowych oraz na uniemożliwianiu jej wykonywania pracy zarobkowej.

Podsumowując, należy stwierdzić, że podstawową cechą przemocy seksualnej jest fakt współwystępowania z fizycznym, psychicznym i ekonomicznym znęcaniem się nad ofiarą. W przypadku przemocy seksualnej sprawca, używając siły fizycznej lub grożąc jej użyciem oraz dopuszczając się szantażu psychicznego lub ekonomicznego, zmusza ofiarę do podjęcia lub kontynuowania aktywności seksualnej, na którą nie wyraża ona dobrowolnie zgody. Przemoc seksualna dotyczy także tych sytuacji, w których osoba wykorzystywana nie jest świadoma tego, co się z nią aktualnie dzieje, lub boi się wyrazić sprzeciw. Celem sprawcy jest zniewolenie ofiary, tak by spełniała ona jego żądania i realizowała jego seksualne potrzeby [6–14].

W prezentowanych badaniach przemoc seksualną starano się ująć w sposób całościowy. W tym celu sporządzono szczegółową listę tych doświadczeń, zawierającą: różne formy przemocy werbalnej, bezdotykowej (np.: aluzje i żarty natury erotycznej, składanie propozycji seksualnych zawierających obietnicę nagrody lub groźbę kary za odmowę), doświadczenia związane z dotykiem (np.: zmuszanie do dotykania lub całowania intymnych części ciała sprawcy, zmuszanie do kontaktów udowych) oraz brutalne akty związane z przekraczaniem granicy ciała (penetracją) oraz zadawaniem ofierze bólu i cierpienia (np.: gwałt lub gwałt dokonany ze szczególnym okrucieństwem). Zadaniem osób badanych było zaznaczenie wszystkich negatywnych doświadczeń, które miały miejsce w ich życiu.

Osobnym kryterium opisu przemocy seksualnej był rodzaj relacji łączącej sprawcę i ofiarę. Oddzielnie

badano i analizowano przemoc seksualną w małżeństwie, w rodzinie i między partnerami w związkach nieformalnych, oddzielnie mobbing (seksualne wykorzystywanie zależności pracownika) oraz akty przemocy seksualnej dokonywane przez osoby obce dla ofiary. Pod uwagę brano także awersyjność (stopień, w jakim dane zdarzenie było przykre dla ofiary) i częstość doświadczeń przemocy seksualnej, które osoby badane oceniały odpowiednio na 5- i 3-stopniowej skali.

Drugi element modelu badawczego stanowiły czynniki ryzyka przemocy seksualnej. Jak się okazuje, własności te tworzą zróżnicowaną grupę heterogenicznych zmiennych, których można się doszukiwać zarówno w uwarunkowaniach konstytucjonalnych, jak i w psychicznej oraz społecznej sferze funkcjonowania człowieka — w tym w funkcjonowaniu zarówno ofiary, jak i sprawcy czynu. W prezentowanych badaniach empirycznych zajęto się tylko tą ich częścią, która dotyczy ofiary przemocy seksualnej, a konkretnie pewnego deficytu w zakresie jej funkcjonowania psychospołecznego, określanego mianem dezadaptacyjności. Jednocześnie kontrolowano wpływ takich zmiennych, jak: uwarunkowania fizyczne, doświadczenia socjalizacyjne oraz czynniki sytuacyjne.

Najogólniej mówiąc, dezadaptacyjność można określić jako brak zdolności do akomodacji, czyli do przystosowywania się do zmiennych warunków środowiska zewnętrznego oraz utrzymywania optymalnego poziomu funkcjonowania psychospołecznego. Jeżeli jednostka posiada niewiele właściwości akomodacyjnych lub są one słabo rozwinięte, jej działania są nieefektywne, a ona sama naraża siebie na stres związany z porażką i niepowodzeniem. Jak podaje Pospiszyl [9], osoba taka naraża siebie także na częstsze doświadczanie przemocy.

Do cech dezadaptacyjności, które według autorki [9] wiążą się z największym ryzykiem przemocy, należą:

- a) **niedostosowanie społeczne:** rozumiane jako gotowość jednostki do podejmowania zachowań naruszających normy kultury konwencjonalnej, nieufność wobec instytucji porządku publicznego, autorytetów oraz władzy. Cechą charakterystyczną osób nieprzystosowanych społecznie jest subiektywny odbiór siebie jako jednostki ulokowanej poza społecznością oraz pesymizm w postrzeganiu przyszłości;
- b) **orientacja na wartości klas niższych:** dotyczy obaw przed niepowodzeniem oraz wiary, że pomyślność w życiu może zależeć tylko od warunków zewnętrznych. Osoby tak zorientowane ce-

- chuje także brak zaufania we własne możliwości, poczucie osamotnienia i opuszczenia;
- c) **brak zdolności do wyrażania uczuć agresywnych:** cechą tę tłumaczy się charakterystyczną dla osób podatnych na przemoc postawą rezygnacji i zobojętnienia;
 - d) **lęki społeczne:** odnoszone do niepewności i nieśmiałości w kontaktach międzyludzkich. Osoby, które charakteryzuje ta cecha, są zwykle bardzo delikatne, pełne obaw, wrażliwe na krytykę;
 - e) **represja:** charakterystyczna dla osób o dużej potrzebie kontrolowania emocji, którą osiągają poprzez niedopuszczanie uczuć do sfery świadomości. Taki rodzaj kontroli sprawia jednak, że stają się one bezkrytyczne wobec siebie, sztuczne i nieszczerze.

Wszystkie wymienione cechy i postawy składają się na dezadaptacyjność w funkcjonowaniu społecznym, dla której przeciwwagą — według przedstawionych wcześniej założeń badawczych — powinny stanowić zmienne buforowe: poczucie koherencji, poczucie kontroli oraz refleksyjność, które tworzą ostatni element modelu badawczego.

Poczucie koherencji (SOC) jest zmienną wywodzącą się z podejścia salutogenetycznego Antonovsky'ego. Autor definiuje ją jako ogólną orientację człowieka wyrażającą stopień, w jakim człowiek ten ma dominujące, trwałe, choć dynamiczne poczucie pewności, że: 1) bodźce napływające w ciągu życia ze środowiska wewnętrznego i zewnętrznego mają charakter ustrukturuwany, przewidywalny i wytłumaczalny; 2) ma on dostęp do środków, które pozwolą mu sprostać wymaganiom, jakie stawiają te bodźce; 3) wymagania te są dla niego wyzwaniem wartym wysiłku i zaangażowania [1, 3]. Podstawową funkcją poczucia koherencji jest sterowanie zasobami ludzkimi, dzięki którym człowiek potrafi efektywnie funkcjonować w społeczeństwie oraz radzić sobie z doświadczeniami stanowiącymi źródło stresu i cierpienia, a którymi mogą być między innymi doświadczenia przemocy seksualnej.

Poczucie kontroli wewnętrznej (LOC) jest natomiast zmienną, którą najogólniej można zdefiniować jako subiektywne przekonanie o kontroli wzmocnień. Osoba o silnym poczuciu kontroli wewnętrznej ma głębokie przeświadczenie o możliwości własnego wpływu na zdarzenia. Co więcej, czuje się ona zdolna do podejmowania działań przynoszących pozytywny efekt, a więc takich, które są skuteczne oraz zgodne z jej intencją i zachowaniem. Jak podaje Rotter [15, 16], subiektywne przekonanie o kontroli wzmocnień wpływa na reakcje jednostki, a także pośrednio na efektywność jej działań. Osoby o silnym poczuciu

kontroli wewnętrznej to jednostki silne i optymistyczne, niepowołujące się na innych lub los przy wyjaśnianiu przyczyn zdarzeń, które miały miejsce w ich życiu [1].

Refleksyjność (MIND) została lapidarnie określona przez Langer [17] jako zaangażowanie umysłu. Stan ten pojawia się zwykle w sytuacjach nowych, ważnych dla człowieka i wymagających od niego twórczej adaptacji. Charakteryzuje się on wzrostem wrażliwości receptorów na zróżnicowane bodźce oraz na nietypowe, nieznane dotąd obiekty. Kierując uwagę na świat zewnętrzny, osoba refleksyjna analizuje sygnały, które docierają do niej w danej sytuacji, aktywnie przetwarza dane, dokonuje rozróżnień pojęciowych oraz tworzy nowe kategorie. Innymi słowy, jest ona w stanie wzmożonej, twórczej aktywności poznawczej, którą można określić jako refleksyjność.

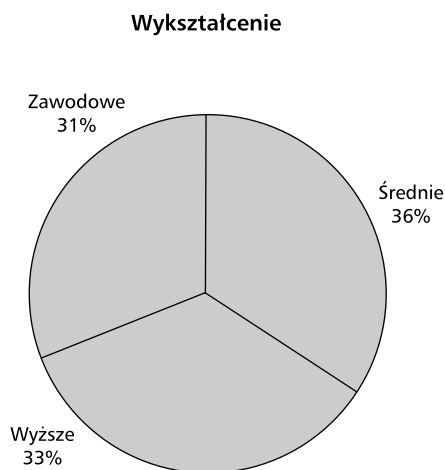
Uwzględnienie refleksyjności w poszukiwaniu czynników zmniejszających ryzyko przemocy seksualnej wynikało z przekonania o ważnej roli, jaką odgrywa ona w procesie dostosowywania zasobów do określonego typu trudnych sytuacji. Im bardziej człowiek jest refleksyjny, tym sprawniej analizuje docierające do niego bodźce, a wobec tego tym szybciej powinien wychwytywać sygnały zwiastujące zagrożenie przemocą seksualną. Wewnętrzne poczucie kontroli ma natomiast znaczenie dla jakości zasobów wykorzystywanych w danej sytuacji. Im bowiem poczucie kontroli jest silniejsze, tym zachowania jednostki są bardziej efektywne. Należy więc oczekiwać, że ofiara przemocy seksualnej o silnym poczuciu sprawstwa powinna szybko i skutecznie poradzić sobie z tym doświadczeniem, na przykład poprzez szukanie pomocy wśród rodziny i przyjaciół czy w instytucjach porządku publicznego (zewnętrzne źródło wsparcia).

Wydaje się, że obie przedstawione powyżej zmienne powinny być wyraźnie powiązane z poczuciem koherencji, będącym podstawowym zasobem człowieka, dzięki któremu w każdym doświadczeniu, nawet tym związanym z bólem i poczuciem krzywdy, potrafimy odnaleźć sens, a dzięki temu poradzić sobie z nim w konstruktywny sposób.

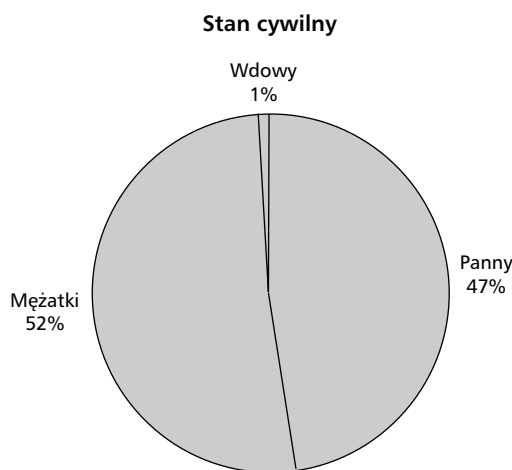
Materiał i metody

Prawdziwość hipotez badawczych zweryfikowano w badaniach empirycznych, przeprowadzonych w 2004 roku, w Poznaniu, w 135-osobowej grupie kobiet, w wieku 20–55 lat. Były to osoby o różnym wykształceniu (ryc. 1) oraz różnego stanu cywilnego (ryc. 2).

Udział w badaniach miał charakter anonimowy i dobrowolny. Badanie polegało na wypełnieniu ankiety, składającej się z sześciu następujących metod kwestionariuszowych:

Rycina 1. Zróżnicowanie grupy badanej pod względem wykształcenia

Rycina 2. Zróżnicowanie grupy badanej pod względem stanu cywilnego

- 1) **Inwentarz Jesnessa** jest wieloskalową techniką, stosowaną do badania zaburzeń w przystosowaniu do środowiska społecznego. Narzędzie przetłumaczył i opisał Drwał, który dokonał analizy porównawczej jego wartości psychometrycznych z polskimi próbkami oraz z podobnymi kwestionariuszami stosowanymi w Polsce [9, 18, 19]. Do badań nad kobietami-ofiarami przemocy metodę tę zmodyfikowała i przystosowała Pospiszyl, która podaje, że inwentarz spełniając wymogi psychometryczne, stanowi użyteczne narzędzie do badań ilościowych [9].
- 2) **Kwestionariusz orientacji życiowej (SOC-29)** składa się z 29 pytań, spośród których 11 odnosi się do

poczucia zrozumiałości, 10 do poczucia zaradności, a 8 do poczucia sensowności. Skala odpowiedzi jest 7-stopniowa. Uzyskanie wysokiego wyniku w kwestionariuszu oznacza silne poczucie koherencji. Jak podaje Antonovsky, metodę tę można stosować w różnych kulturach, ponieważ dobrze różnicuje ludzi z odmiennych populacji [1]. W Polsce zagadnieniu wartości psychometrycznej kwestionariusza SOC-29 były poświęcone prace prowadzone pod kierownictwem Dudka [20]. Zwrócono w nich uwagę na kwestię rzetelności oraz trafności wewnętrznej narzędzia i jego poszczególnych podskal, które na podstawie współczynnika alfa Cronbacha (poczucie zrozumiałości = 0,7277, poczucie zaradności = 0,755, poczucie sensowności = 0,7589 oraz SOC = 0,8724) oceniono jako wysokie.

- 3) **Kwestionariusz doświadczeń przemocy seksualnej** opracowano dla potrzeb niniejszych badań empirycznych w formie tabeli, w której wymieniono 25 doświadczeń o tym charakterze. Doświadczenia te pogrupowano w pięć następujących kategorii diagnostycznych: a) werbalne, bezdotykowe, awersyjne w stopniu bardzo niskim (np. żarty i aluzje natury erotycznej), b) dotykowe, awersyjne w stopniu niskim (np. poklepywanie po pośladkach), c) dotykowe, awersyjne w stopniu średnim (np. zmuszanie do dotykania lub całowania intymnych części ciała sprawcy), d) dotykowe, związane z przekroczeniem granicy ciała, awersyjne w stopniu wysokim (np. zmuszanie do kontaktów oralno-genitalnych, zmuszanie do kontaktów analnych), e) dotykowe, związane z przekroczeniem granicy ciała, awersyjne w stopniu bardzo wysokim (np. gwałt lub gwałt dokonany ze szczególnym okrucieństwem). Zadaniem osób badanych było wskazanie na te wydarzenia, które miały miejsce w ich życiu, a także określenie ich chroniczności (jednorazowe/kilkukrotne/chroniczne) i awersyjności (w skali od 1 do 5). Osobne pytanie dotyczyło relacji łączącej ofiarę ze sprawcą (możliwe odpowiedzi: partner/krewny/znajomy/przełożony/współpracownik/osoba obca).
- 4) **Kwestionariusz Delta** skonstruowany przez Drwałę jest rzetelnym i trafnym narzędziem do pomiaru zgeneralizowanego poczucia kontroli, traktowanego jako wymiar osobowości: wewnętrzne vs. zewnętrzne umiejscowienie poczucia kontroli [21]. Metoda ta składa się z dwóch skal: skali poczucia umiejscowienia kontroli (LOC) oraz skali kłamstwa. Trafność Kwestionariusza Delta oceniono na podstawie analizy korelacji kolejnych pozycji metody ze skalą I-E Rottera. Badania te wykazały, że Kwestionariusz Delta w sposób istotny jest sko-

relowany ze Skalą I–E Rottera, współczynnik $r = + 0,74$ ($p < 0,001$; $N = 38$).

- 5) **Kwestionariusz refleksyjności** skonstruowany dla potrzeb niniejszych badań empirycznych składa się z 19 itemów zawierających przykłady refleksyjnego i bezrefleksyjnego funkcjonowania człowieka. Zadanie badanych polega na wskazaniu tych doświadczeń, które najlepiej opisują ich postawę i postępowanie. Za każdą odpowiedź można maksymalnie uzyskać 5 punktów. Rozpiętość skali kwestionariusza wynosi 19–95 punktów. Wysoki wynik świadczy o refleksyjnym sposobie funkcjonowania, a niski — o bezrefleksyjności.
- 6) **Kwestionariusz czynników ryzyka przemocy seksualnej** skonstruowany dla potrzeb niniejszych badań empirycznych składa się z 35 pytań, które pogrupowano w cztery skale diagnostyczne: skalę warunków fizycznych, skalę doświadczeń socjalizacyjnych, skalę czynników sytuacyjnych oraz skalę przemocy wewnątrzrodzinnej. Wysoki wynik uzyskany w każdej ze skal świadczy o zwiększonym ryzyku przemocy seksualnej. Przy tworzeniu niniejszej metody wzorowano się na kwestionariuszu wiktymizacji Pospiszyl [9].

Wyniki i dyskusja

Wyniki badań empirycznych poddano analizie statystycznej, wykorzystując oprogramowanie SPSS PC+. Ponieważ wszystkie zmienne w modelu badawczym są interwałowe, do weryfikacji hipotez badawczych zastosowano współczynnik korelacji liniowej r Pearsona. W niniejszym artykule przedstawiono tylko te wyniki badań, które świadczą o wyraźnym lub średnim powiązaniu między zmiennymi i są istotne statystycznie. Powiązań słabych oraz nieistotnych nie uwzględniono.

Z punktu widzenia założeń badawczych zaprezentowanych na wstępie, jednym z ważniejszych wyników badań empirycznych było stwierdzenie wyraźnego, dodatniego i istotnego związku między poczuciem koherencji (SOC), mechanizmami kontroli (LOC) a refleksyjnością (MIND). Wynik ten (tab. 1) oznacza bowiem, że osoby o silnym poczuciu koherencji charakteryzuje również silne poczucie sprawstwa i panowania nad własnym życiem oraz twórczość i permanentne zaangażowanie w aktywność poznawczą. Poczucie kontroli oraz refleksyjność można określić jako czynniki wspierające poczucie koherencji w procesie radzenia sobie w trudnych sytuacjach. Zmienne te są swoistymi zasobami człowieka, pozwalającymi traktować sytuacje kryzysowe jako wyzwania, którym można sprostać, dlatego też praca nad ich

Tabela 1. Związek między poczuciem koherencji, poczuciem kontroli i refleksyjnością

Zmienna X	Zmienna Y	Metoda	Wynik
Poczucie koherencji (SOC)	Poczucie kontroli (LOC)	Korelacja Pearsona Istotność dwustronna N	0,576 0,01 135
Poczucie kontroli (LOC)	Refleksyjność (MIND)	Korelacja Pearsona Istotność dwustronna N	0,508 0,01 135
Refleksyjność (MIND)	Poczucie koherencji (SOC)	Korelacja Pearsona Istotność dwustronna N	0,621 0,01 135

rozwojem powinna przynieść efekty w wykształceniu przez osoby molestowane seksualnie bardziej konstruktywnych sposobów radzenia sobie z doświadczeniem przemocy, a także w wytworzeniu przez nie bardziej efektywnych strategii postępowania wobec nowych zagrożeń w przyszłości.

Kolejnym, istotnym z punktu widzenia założeń badawczych, rezultatem badań było stwierdzenie wyraźnego, ujemnego, istotnego związku między zmiennymi buforowymi (SOC, LOC, MIND) a dezadaptacyjnością. Wynik ten (tab. 2) oznacza bowiem, że im silniejsze poczucie sprawstwa, sensowności, zrozumiałości świata i zaradności cechowało osoby badane oraz im bardziej twórczo i aktywnie były one nastawione do wszystkich docierających do nich informacji, tym bardziej adaptacyjne było ich funkcjonowanie społeczne. Natomiast osoby, których funkcjo-

Tabela 2. Związek między czynnikami buforowymi (SOC, LOC, MIND) a dezadaptacyjnością

Zmienna X	Zmienna Y	Metoda	Wynik
Poczucie koherencji (SOC)	Dezadaptacyjność	Korelacja Pearsona Istotność dwustronna N	-0,531 0,01 135
Poczucie kontroli (LOC)	Dezadaptacyjność	Korelacja Pearsona Istotność dwustronna N	-0,483 0,01 135
Refleksyjność (MIND)	Dezadaptacyjność	Korelacja Pearsona Istotność dwustronna N	-0,353 0,01 135

nowanie charakteryzowały niskie wartości zmiennych buforowych, zwykle nie potrafiły się dostosować do wymagań środowiska społecznego oraz efektywnie w nim funkcjonować, często pozostawały bierne, mając poczucie bezradności, osamotnienia i opuszczenia. Do typowych dla tych osób cech osobowości zalicza się także brak krytycyzmu w stosunku do siebie i do innych ludzi oraz niezdolność do oceny zagrożenia i swoich możliwości. Najprawdopodobniej z tego też względu osoby te częściej mogły być narażone na doświadczanie przemocy seksualnej.

W ramach analizy wyników badań dotyczących zmiennych buforowych SOC, LOC i MIND sprawdzono także, czy istnieje jakakolwiek zależność między nimi a czynnikami ryzyka przemocy seksualnej o charakterze fizycznym, socjalizacyjnym i sytuacyjnym. Wyniki analizy statystycznej nie potwierdziły występowania istotnych zależności, dlatego też nie będą one omawiane w niniejszym artykule.

Jednocześnie zweryfikowano prawdziwość hipotez badawczych dotyczących związku między wymienionymi powyżej czynnikami ryzyka przemocy seksualnej a doświadczeniami o tym charakterze. Z analizy statystycznej wynika jednoznacznie, że wszystkie one, czyli: **czynniki fizyczne** takie, jak filigranowa sylwetka, niespotykany w danym środowisku typ urody, widoczne znamiona, blizny, tatuaże i wszelkie, zauważalne deformacje ciała, jak również **szczególny typ doświadczeń socjalizacyjnych** związanych z przemocą fizyczną, psychiczną i seksualną oraz **problemy sytuacyjne** wpływające na zwiększenie frustracji i eskalację agresji w związku (np. problemy finansowe i wychowawcze), a także **zachowania i postawy wysokiego ryzyka** wynikające z wadliwej oceny zagrożenia (brak odpowiednich danych) lub z lekko-myślności w postępowaniu (lekceważenie danych) w sposób istotny wiąże się z doświadczeniami przemocy seksualnej. Współczynnik r Pearsona dla tej zależności wynosi 0,498 i jest istotny statystycznie na poziomie $\alpha = 0,01$. Oznacza to, że im więcej cech, postaw i zachowań wysokiego ryzyka przejawiały osoby badane, tym częściej doświadczały przemocy seksualnej. Dlatego też praca nastawiona na edukację seksualną, kształtowanie refleksyjnego i asertywnego sposobu postępowania, uwrażliwianie na zachowania wysokiego ryzyka, a także wspomaganie rozwoju umiejętności adaptacyjnych jako szczególnej grupy zasobów o charakterze psychospołecznym powinny przynieść efekty w postaci zmniejszenia ryzyka doświadczania przez kobiety przemocy seksualnej.

Kolejny wynik, ważny z punktu widzenia założeń badawczych, dotyczył związku między dezadaptacyjnością a doświadczeniami przemocy seksualnej.

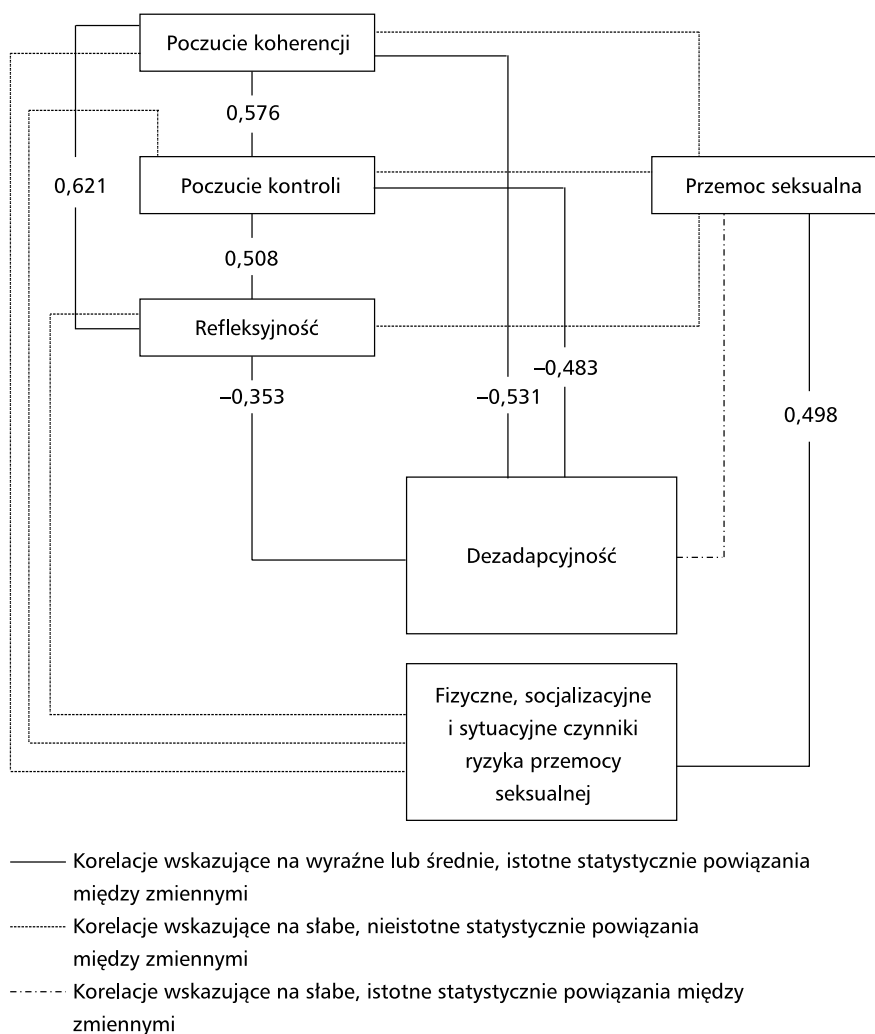
Wbrew oczekiwaniom, rezultaty analizy statystycznej nie potwierdziły słuszności hipotez badawczych. Wykazano bowiem, że zależność pomiędzy zmiennymi jest słaba, dlatego też dezadaptacyjnego funkcjonowania psychospołecznego nie można traktować jako bezpośredniego, istotnego predyktora doświadczeń przemocy seksualnej. Ze względu na to, że do badania przemocy seksualnej posłużono się niewystandaryzowanym kwestionariuszem DPS, wynik ten może być jednak obciążony błędem, dlatego powinien zostać zweryfikowany w kolejnych badaniach empirycznych.

W ramach analizy zmiennych buforowych (SOC, LOC i MIND) starano się również odpowiedzieć na pytanie, czy między nimi a doświadczeniami przemocy seksualnej istnieje jakikolwiek bezpośredni związek. Uzyskane wyniki analizy statystycznej nie potwierdziły istnienia wyraźnej zależności. Wskazały jedynie na słabe, nieistotne statystyczne powiązania, które można uznać za przypadkowe, wobec czego w niniejszym opracowaniu nie będą one brane pod uwagę.

Przedstawione powyżej wyniki badań empirycznych ilustruje rycina 3.

Celem przedstawionych w niniejszym artykule badań empirycznych było sprawdzenie, jakie czynniki zwiększają lub zmniejszają ryzyko przemocy seksualnej. Poszukiwano zwłaszcza odpowiedzi na pytanie, czy pewne właściwości jednostki (poczucie koherencji, mechanizmy kontroli i refleksyjność) mogą stanowić bufor dla przemocy seksualnej oraz czy inne właściwości jednostki (cechy fizyczne, socjalizacja, zachowania dezadaptacyjne) potencjalnie zwiększają ryzyko wystąpienia przemocy. Hipotezy badawcze zweryfikowano w trakcie badań empirycznych. Wyniki analizy statystycznej pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

- 1) Zmienne buforowe, czyli poczucie koherencji (SOC), poczucie kontroli (LOC) oraz refleksyjność (MIND) nie wpływają bezpośrednio na obniżenie ryzyka przemocy seksualnej, ale działają pośrednio poprzez zwiększanie zachowań adaptacyjnych, których związek z przemocą seksualną istnieje, ale nie jest wyraźny.
- 2) Analizowane czynniki buforowe nie działają każdy osobno, lecz stanowią zespół powiązanych ze sobą właściwości, co oznacza, że osoby o silnym poczuciu koherencji charakteryzuje także silne poczucie sprawstwa, panowania nad własnym życiem oraz twórczość i permanentne zaangażowanie w aktywność poznawczą.
- 3) Poczucie koherencji (SOC), poczucie kontroli (LOC) oraz refleksyjność (MIND) są zasobami człowieka pozwalającymi traktować sytuacje trudne jako wyzwania, którym można sprostać.

Rycina 3. Zależności między zmiennymi w modelu badawczym

- 4) Praca nad umacnianiem poczucia koherencji, poczucia kontroli i refleksyjności u osób o wysokich wskaźnikach dezadapcyjności powinna przynieść efekty w odzyskaniu przez nie wiary we własne możliwości, w umocnieniu optymistycznego spojrzenia na świat, w rozwoju umiejętności asertywnego wyrażania swoich potrzeb, a w konsekwencji lepszych strategii radzenia sobie z sytuacjami kryzysowymi.
- 5) Za istotny predyktor przemocy seksualnej należy uznać zjawiska należące do czterech grup zmiennych, czyli do:
 - czynników fizycznych (filigranowa sylwetka, niespotykany w danym środowisku typ urody, widoczne znamiona, blizny, tatuaże, zauważalne deformacje ciała, niepełnosprawność);
 - czynników socjalizacyjnych (fizyczna, psychiczna i seksualna przemoc w domu rodzinnym);
 - czynników sytuacyjnych wywołujących frustrację i eskalację agresji w związku partnerskim (problemy finansowe i wychowawcze, konflikty rodzinne);
 - zachowań i postaw wysokiego ryzyka (samotne przebywanie w nocy na ulicy, w parku lub na dyskotece, noszenie na co dzień wyzywającego stroju i makijażu, niezamykanie drzwi na klucz, zapraszanie do domu nieznajomych).
- 6) Przedstawione powyżej czynniki ryzyka przemocy seksualnej można podzielić na takie, które są zależne od woli i działania ofiary (np. zachowania i postawy wysokiego ryzyka) oraz takie, na które nie ma ona większego wpływu (np. uwarunkowania fizyczne).
- 7) Z powyższego wniosku wynika więc, że ryzyko przemocy seksualnej można ograniczać poprzez dwa rodzaje oddziaływań terapeutycznych, czyli przez:

- pracę ukierunkowaną na eliminację tych czynników ryzyka przemocy seksualnej, które są zależne od woli i działania ofiary (np. ograniczenie zachowań wysokiego ryzyka oraz kształtowanie postaw refleksyjnych);
 - oddziaływanie służące uzyskaniu przez ofiarę większej świadomości i akceptacji tych niezmiennych cech, które ona posiada, a które zwiększają ryzyko przemocy seksualnej (np. niepełnosprawność).
- 8) Ponieważ w niniejszych badaniach empirycznych nie stwierdzono istnienia wyraźnego powiązania między przemocą seksualną a dezadaptacyjnością, wydaje się, że wynik ten warto zweryfikować przy zastosowaniu bardziej rzetelnych, wystandaryzowanych metod.

Podziękowania

Autorka kieruje gorące podziękowania do wszystkich osób, które zdecydowały się wziąć udział w badaniach empirycznych.

Praca prezentuje wyniki badań empirycznych, które przeprowadzono w ramach pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. M. Beisert w Instytucie Psychologii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu.

Piśmiennictwo

1. Antonovsky A. Rozwikłanie tajemnicy zdrowia. Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 1995.
2. Antonovsky A. Poczucie koherencji jako determinanta zdrowia. W: Heszen-Niejodek I., Sęk H. (red.). Psychologia zdrowia. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997: 206–231.
3. Sęk H. Wprowadzenie do psychologii klinicznej. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.
4. Sęk H., Pasikowski T. Zdrowie–Stres–Zasoby. O znaczeniu poczucia koherencji dla zdrowia. Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2001.
5. Sęk H., Ściagała I. Stres i radzenie sobie w modelu salutogenetycznym. W: Heszen-Niejodek I., Ratajczak Z. (red.). Człowiek w sytuacji stresu. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000: 133–149.
6. Lipowska-Teutsch A. Przemoc wobec kobiet. W: Kubacka-Jasiecka D., Lipowska-Teutsch A. (red.). Wobec przemocy. Wydawnictwo ALL, Kraków 1997.
7. Pospiszyl I. Przemoc w rodzinie. WSiP, Warszawa 1994: 11–43.
8. Jabłońska-Chmielewska A., Członkowska M. Przemoc w stosunku do kobiet. W: Bińczycka-Anholcer M. (red.). Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne. Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, Warszawa 2003: 303–311.
9. Pospiszyl I. Ofiary chroniczne — przypadek czy konieczność. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa 2003.
10. Badura-Madej W., Dobrzyńska-Mesterhazy A. Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
11. Browne K., Herbert M. Zapobieganie przemocy w rodzinie. WSiP, Warszawa 1999.
12. Dutton D.G. Przemoc w rodzinie. Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media, Warszawa 2001.
13. Herman J.L. Przemoc. Uraz psychiczny i powrót do równowagi. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.
14. Mazur J. Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość. Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2002.
15. Drwał R.Ł. Poczucie kontroli jako wymiar osobowości — podstawy teoretyczne, techniki badawcze i wyniki badań. W: Drwał R.Ł., Brzozowski P. (red.). Adaptacja kwestionariuszy osobowości. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, 199–227.
16. Drwał R.Ł. Poczucie kontroli jako wymiar osobowości — podstawy teoretyczne, techniki badawcze i wyniki badań. Materiały do nauczania psychologii, seria III, t. 3, 1978: 307–324.
17. Langer E.J. Problemy uświadamiania. Konsekwencje refleksyjności i bezrefleksyjności. W: T. Maruszewski (red.). Poznanie. Afekt. Zachowanie. PWN, Warszawa 1993: 137–179.
18. Drwał R.Ł. Inwentarz C.F. Jesnessa (JI) jako technika diagnozowania asocjalności. W: Drwał R.Ł., Brzozowski P. (red.). Adaptacja kwestionariuszy osobowości. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995: 149–183.
19. Drwał R.Ł. Inwentarz Jesnessa jako technika diagnozowania asocjalności. W: Frączek A. (red.). Studia nad uwarunkowaniami i regulacją agresji interpersonalnej. Ossolineum, Wrocław 1986: 375–407.
20. Pasikowski T. Stres i zdrowie. Podejście salutogenetyczne. Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2000.
21. Drwał R.Ł. Opracowanie Kwestionariusza Delta do pomiaru poczucia kontroli. Studia psychologiczne 1979; 18: 67–84.